

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

6
24

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 32, 1979, Nr. 3

EXTRAS

Harocivul Tărilor Române

BARSR II 619629

1978-08-28 10:00

N° 100

Atorney General
20 VII 1978
Bar.

români la campanii militare peste hotare în vremea lui Cuza (Italia, Mexic, Maroc, etc.), organizarea arsenalului de la București pe baze moderne în timpul aceluiași domnitor, popularitatea lui Mazzini și a lui Garibaldi în România, proiectul garibaldian de debarcare pe coasta dalmată, Garibaldi și Canini și cucerirea independenței României, politica lui Gladstone față de Sud-Estul Europei, izolarea diplomatică a României în 1878, rolul armatei române la Dunăre în prima fază a războiului ruso-turc, problema încheierii unei a doua convenții româno-ruse în vara 1877 etc.

Manifestarea științifică de la Mainz — lucrările urmează a fi tipărite, inclusiv ale unor participanți care au depus rapoartele dar n-au fost prezenți la dezbateri — a reprezentat una din cele mai de seamă reuniuni științifice cu caracter internațional consacrate crizei orientale și în special Congresului de la Berlin.

Dan Berindei

CU PRIVIRE LA HARACIUL ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Cercetînd în ultima vreme arhivele otomane de la Istanbul, cunoscutul orientalist român Mihai Maxim a extras date inedite, deosebit de prețioase, cu privire la quantumul și compoziția haraciului plătit de Moldova și Țara Românească Sublimei Porți, în cursul unor ani financiari din perioada 1542/1543—1591/1592, pentru Moldova, și 1541/1542—1588/1589, pentru Țara Românească¹. Aceste date sînt oficiale și extrem de precise, documentele care le conțin fiind copiiile chitanțelor originale, eliberate de vistieria imperială domnilor celor două țări române, pentru confirmarea plății tributului.

Din analiza acestor documente — care, în fapt, nu acoperă integral perioada menționată mai sus și sînt mult mai puțin numeroase pentru Țara Românească, în raport cu Moldova —, rezultă o serie de constatări foarte interesante. Se remarcă astfel o creștere foarte accentuată a quantumului tributului între anii 1541/1542 — pentru Țara Românească — respectiv 1542/1543 — pentru Moldova — și anul fiscal 1588/1589, cînd reprezintă de peste șapte ori, în primul caz, și de aproape patru ori, în cazul Moldovei, valoarea sa inițială, calculată în aspri otomani (fără a se socoti și alte prestații în natură, nespecificate în documentele analizate). Această urcare considerabilă a poverii tributului se produce în mai puțin de o jumătate de veac. Nu este însă mai puțin adevărat că ultimele cifre — cele pentru anul 1588/1589 — oglîndesc și efectul masivei devalorizări a asprului otoman, redus în 1584/1585 la 50% din valoarea sa anterioară.

Dar copiiiile chitanțelor din arhivele turcești de la Istanbul notează și compoziția, în diverse specii monetare, a sumei totale plătite ca haraciu de către domniitorii celor două țări române, quantumul total fiind calculat de fiecare dată în aspri. Astfel, pentru Moldova, în timp ce în anul 1542/1543, tributul era plătit exclusiv în aspri, mai tîrziu, în anii 1564/1565—1575/1576, suma totală plătită cu acest titlu era compusă din aspri, sultanini, țechini (și nu ducați venețieni, cum afirmă autorul citat mai sus)², piese de aur de Chios, florini de aur ungurești și taleri (de argint); în 1588/1589, tributul era plătit numai în taleri și *padîșahî*, iar în 1591/1592, exclusiv în taleri. Pentru Țara Românească, numărul copiilor de chitanțe, descoperite de autorul citat în arhivele de la Istanbul, este mult mai restrîns; ele se referă doar la anii 1541/1542, 1563/1564 — cînd tributul a fost plătit exclusiv în aspri; 1568/1569 — aspri, sultanini, țechini, piese de aur de Chios —; 1569/1570 — aspri și taleri; 1588/1589 — aspri, sultanini, țechini,

¹ Mihai Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les Pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, „Revue des études sud-est européennes”, 13, 1975, p. 407—415.

Un studiu de ansamblu asupra evoluției haraciului plătit de țările române imperiului otoman, în secolele XV—XIX, a fost publicat acum două decenii de M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, „Studii și materiale de istorie medie”, 2, 1957, p. 7—47, cu rezumat în limbile rusă și franceză. Unele date menționate în izvoarele folosite de acest studiu se vădesc astăzi cu totul exagerate, în raport cu cele conținute în copiiiile chitanțelor de la Istanbul.

² Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413 : „ducats vénitiens (*sikke-i efrencieye*)”. Se știe că ducatul de aur venețian, creat la 31 octombrie 1284, cu o greutate de 3,559 g, titlu 1 000/1 000 (în realitate 997/1 000), a fost înlocuit începînd din 1545 cu *țechinul*, avînd aceleași tipuri și același titlu, dar cu greutatea redusă la 3,494 g. Vezi în acest sens Nicolò Papadopoli Aldobrandini, *Le monete di Venezia*, Veneția, I, 1893, p. 123, 137; II, 1907, p. 218.

piese de aur de Chios, taleri și *padisah* ³. Se observă că după devalorizarea drastică a asprului otoman, această monedă dispăre cu totul din compoziția haraciului plătit Porții Otomane de Moldova și descrește considerabil, ca pondere, în compoziția tributului plătit de Țara Românească.

Înainte de a încheia succinta analiză a evoluției haraciului Țării Românești și al Moldovei în secolul al XVI-lea, pe baza documentelor descoperite și interpretate de autorul mai sus citat, considerăm necesar a face câteva precizări în legătură cu monedele menționate în copiile de chitanțe ale trezoreriei otomane. *Sultan* (*sikke-i sultaniye*) desemnează de bună seamă moneda de aur a Imperiului otoman, emisă începând din anul hegrii 882 (1477/1478) de către Mohamed al II-lea ⁴; avea greutatea legală de 3,53 g și un titlu de 993,50/1 000, valorind inițial 40 aspri otomani ⁵.

Identificarea pieselor de aur de Chios — *sikke-i Sakt* — care intră în compoziția tributului Moldovei de la 1564/1565 la 1575/1576 și în aceea a tributului Țării Românești, numai în anul 1568/1569, nu este lipsită de dificultăți. Se știe că insula Chios a fost sub stăpânire geneveză, mai exact, a Mañonel, pînă la 15 aprilie 1566, cînd a fost cucerită de o flotă otomană. Prin urmare, piesele de aur de Chios, în deosebi cele menționate în compoziția tributului plătit în anul 1564/1565, nu puteau fi decît emisiuni geneveze, fie ale metropolei, fie locale, acestea din urmă reprezentînd probabil imitații ale țechinului venețian, apărute în jurul anului 1554 ⁶. Asemenea monede nu s-au găsit însă pînă astăzi în țările române. După cucerirea Insulei de flota turcească, în aprilie 1566, se bat în atelierul monetar de aici, între 1566 și 1603 monede otomane de aur cu aceleași caracteristici: tip, greutate, titlu, ca oricare altă emisiune imperială de aceeași valoare ⁷.

Padisah, ca nume de monedă otomană de argint, apare pentru prima oară într-un izvor privind economia monetară a țărilor române și anume pentru anul fiscal 1588/1589, cînd astfel de monede au reprezentat 36,3% din totalul tributului Moldovei și 93,76% din totalul haraciului Țării Românești ⁸. Autorul studiului de care ne ocupăm în această notă, bazîndu-se pe o lucrare încă inedită a unui cercetător turc ⁹, afirmă că *padisah* a fost emisă pentru prima oară la 1513, fiind desemnată sub numele de *şahl* și valorind inițial 6,5 aspri; ea s-a impus față de aceștia din urmă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ¹⁰. În tariful oficial al trezoreriei imperiale, era considerată în 1588/1589 ca valorind 8 aspri, iar în documentele românești, purta denumirea de *şahini*, *şaini* ¹¹. Lucrările de numismatică otomană ¹² nu cunosc însă o asemenea monedă, nici pentru domnia lui Selim I (1512—1520), cînd ea ar fi fost emisă pentru prima dată, după părerea citată mai sus, nici pentru sultanii următori, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Astfel, de la Selim I, se cunosc numai monede de aur — sultanini, denumite oficial, începînd din 1512, *filuri-şahl* ¹³ —, aspri de argint și mangiri de bronz. Începînd din domnia lui Soliman I (1520—1566), alături de monedele specificate mai sus — *filuri-şahl* de aur, aspri de argint și mangiri de bronz — se bat în câteva monetării orientale ale imperiului otoman ¹⁴ *dirhemi* de argint, o monedă cu o greutate de 4,5 g ¹⁵. Emisiunea acestor dirhemi s-a extins sub Selim al II-lea (1566—1574) și mai ales sub Murad al III-lea (1574—1595) ¹⁶.

³ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 409—410.

⁴ Franz Babinger, *Contraffazioni ottomane dello zecchino veneziano nel XV secolo*, „Annali” (Istituto italiano di Numismatica), 3, 1956, p. 84—85 (termenul *zecchino* fiind folosit anacronic, deoarece, așa cum s-a arătat mai sus, își face apariția în istoria economică abia după 1545).

⁵ Ismâ'il Ghâlib, *Taqim-i meskûkât-i osmâniye*, Constantinopol, 1334 A.H., p. 504—505.

⁶ *Corpus Nummorum Italicorum*, III, Roma, 1912, p. 258.

⁷ Atelierul din Chios bate monedă de aur otomană sub sultanii Selim al II-lea, Murad al III-lea și Mohamed al III-lea, adică între anii 1566—1603; Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, passim.

⁸ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 409—410.

⁹ Hallî Sahillođlu, *Bir Astrlik Osmanlı Para Tarihi 1640—1740*, ap. Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 411 n. 7.

¹⁰ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 414—415 (echivalența în aspri a acestor monede în tariful de la p. 410).

¹¹ *Ibid.*, p. 415.

¹² Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, passim; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madent Paralar*, Istanbul, 1968, passim (sub sultanii respectivi).

¹³ Ismâ'il Ghâlib, *op. cit.*, p. 504—505.

¹⁴ Amid, în Anatolia; Bagdad, Mossul, în Irak; Tabriz, în Iran; vezi lucrările citate mai sus, în nota 12, sub sultanii respectivi.

¹⁵ Nuri Pere, *op. cit.*, p. 12.

¹⁶ V. mai sus, n. 12.

cînd noua monedă otomană pătrunde și în țările române¹⁷. Ne putem întreba dacă acești dirhemi nu reprezintă în realitate monedele denumite în izvoare contemporane *padîșahl* sau *șahl*, *șahîni*, *șahîni*, ultimul termen fiind menționat într-un document emis în Țara Românească de către Gabriel Movilă, la data de 25 februarie 1619¹⁸. Problema rămîne încă deschisă, pînă ce vom cunoaște rezultatele obținute de către cercetătorul turc mai sus citat.

O altă remarcă: examinînd proporția în care diferite monede intră în compoziția haraciului, autorul studiului de care ne ocupăm în aceste rînduri afirmă într-un loc cele ce urmează: „Les thalers ou grosses (*guruș*) représentent 67% du kharâdj moldave en l'année financière 1564/1565 et 23% du même kharâdj en l'année financière suivante, tandis qu'ils sont absents du kharâdj valaque”¹⁹. Alăturarea termenilor *thalers* și *grosses* (sic; în terminologia numismatică franceză, există numai denumirea *gros*, avînd aceeași formă la singular și plural) nu trebuie însă să se creeze o confuzie între taleri, monede mari de argint, în greutate de circa 28 g. și groși, piese divizionare, reprezentînd în a doua jumătate a secolului al XVI-lea 1/24-a²⁰, în comerț chiar 1/38-a dintr-un taler²¹; un gros nu cîntărea mai mult de 2 g argint, greutate brută²². Termenul turcesc *gruș*, la plural *guruș*, deși derivă din *gros* (franc. *gros*, ital. *grosso*, germ. *groschen*), desemnează în realitate talerul sau piastrel otoman, emis pentru prima oară de sultanul Soliman al II-lea în anul 1687. În limba franceză, *gruș* poate fi redat folosindu-se termenii *thaler*, *piastre* în nici un caz termenul *gros*, care desemnează un alt nominal, de o valoare mult mai redusă.

Ultima remarcă privește mențiunea pe care o face autorul studiului frecvent citat în această notă despre existența unui taler de trei groși polonezi²³. Piesele de trei groși polonezi, nominal denumit în documentele interne din secolul al XVII-lea *costandă* în Țara Românească și *potronic* (lit.: *de trei*) sau *babă* în Moldova²⁴ erau în realitate monede divizionare, valorînd 1/12-a — 1/13-a dintr-un taler²⁵; în valută otomană, o piesă poloneză de trei groși era echivalentă cu 6 aspri²⁶, în vreme ce talerul valora 68—78 aspri²⁷. Cercetările numismatice au adus precizări însemnate în materiile de terminologie monetară, precizări de care este bine să se țină seama și în lucrări cu un caracter mai general, spre a se evita unele interpretări greșite²⁸.

Octavian Iliescu

¹⁷ Elena Isăcescu, *Les monnaies ottomanes en Valachie au XVIe siècle (Le trésor de Târlăcent, district de Lehliu)*, „Studia et acta orientalia”, 7, 1968, p. 263—271 + pl.

¹⁸ Publicat în colecția *Documente privind istoria României*. Veacul XVII. B. Țara Românească, Vol. III (1616—1620), București, 1951, doc. nr. 289, p. 324—326; se citează vinzarea pădurii Creța pentru 80 *șahîni* (transcris greșit *șrîni*), în zilele lui Mihai Viteazul; textul în discuție la p. 324. Vezi Octavian Iliescu, *Une monnaie orientale peu connue signalée en Valachie vers 1600*, „Studia et acta orientalia”, 3, 1961, p. 197—200 + pl.

¹⁹ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413.

²⁰ Friedrich Frhr. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin — Leipzig, 1930, s.v. Groschen, p. 141.

²¹ Marian Gumowski (Thorn), *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 212 (un taler = 38 groși, la 1578).

²² V. Miller zu Alchholz, A. Loehr, E. Holzmar, *Österreichische Münzprägungen 1519—1938*, Viena, 1948, p. 61 (gros pentru Boemia, la 1576, cu greutatea de 2,005 g); Marian Gumowski, *op. cit.*, p. 210 (gros polonez, 1580—1601, 1,86 g).

²³ Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 413: „talers de trois grosses (sic) polonais (*grossus triplex argenteus*), émis en Pologne et en Transylvanie par Etienne Bathory (1591—1597)”.

²⁴ Despre această monedă, vezi Const. Moisil, *O monedă curioasă: costanda sau potronicul*, „Cronica numismatică și arheologică”, 19, 1945, p. 8—14, 56—59.

²⁵ Marian Gumowski, *op. cit.*, p. 212; Const. Moisil, *op. cit.*, p. 9, 13.

²⁶ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 56, citînd echivalența: o costandă = 6 aspri, în pravila lui Matei Basarab; cf. Tahsin Gemil, *Date noi cu privire la haraciul țărilor române în secolul al XVII-lea*, „Revista de istorie”, 30, 1977, p. 1438 n. 20: o babcă = 6 aspri, într-un document otoman din 11 ianuarie 1624, cuprinzînd cursul oficial al monedelor.

²⁷ Vezi echivalența acestei monede în tabloul publicat de Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 410.

²⁸ Cu privire la evoluția haraciului țărilor române, vezi și Tahsin Gemil, *loc. cit.*, p. 1433—1446, cu bibliografia la zi la p. 1433 n. 1.